

Változatok századvégre

A hétköznapi koncertműsoroknál vonzóbbak azok, amelyek sugallnak valamit a művek összeállításával, olyan többletösszefüggéseket rejtve el a megszólaló darabok konfigurációjában, amelyek gondolkodásra csábíthatják a közönséget. Sugallatos, inspiráló ezerféleképpen lehet egy műsor: párhuzamokkal, ellentétekkel, hasonlóságokkal és még számtalan más módon. Legutóbb *Nagy szerelmek, magányos hősök* címmel a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara szólaltatott meg Csajkovszkij–Richard Strauss–Dvořák-programot Kovács János vezényletével: a *Rómeó és Júlia nyitányfantázia*, a *Don Quixote – változatok egy lovagi témára* című szimfonikus költemény (*Máté Győző* és *Amirás Árpád* szólójával) és a *IX. (Az új világból) szimfónia* hangzott el. Az eredeti tervek szerint nem pontosan ez lett volna a program: az először meghirdetett összeállításban Saint-Saëns és Britten is szerepelt, a *Sámson és Delila*, illetve a *Peter Grimes* – tehát két opera – részleteivel, az argentin tenor, José Cura közreműködésével (az *Újvilág-szimfónia* azonban ebből a programváltozathoz még hiányzott). Vagyis ebben a koncepcióban két „nagy szerelem” (Rómeó és Júlia, Sámson és Delila) állt volna szemben két magányos, a társadalommal szembehelyezkedő hőssel (Don Quijote de la Mancha, Peter Grimes).

Bevallom, az *ilyen* sugallatokat nem kedvelem, az *ilyen* tematikus koncertekért nem lelkesedem, ezekben ugyanis *zenén kívüli* elv rendel

egymás mellé zeneműveket, s ez a legritkább esetben hoz létre termékeny helyzetet. Zenéket úgy érdemes egymás mellé állítani, hogy *zenei tulajdonságok* folytassanak párbeszédet egymással, és ne arra csodálkozunk rá, hogy nahát, ennek a műnek a két hőse is szerette egymást, meg annak a műnek a két hőse is, ebben a műben is dacol a világgal a zene által élénk állított középponti alak, meg abban is. Ez felszínes elképzelés, sehová sem vezet. Esetünkben azonban az élet, a koronavírus-járvány, felülírta a nem éppen gyümölcsöző eredeti koncepciót: José Cura nem utazhatott Magyarországra, ezért módosítani kellett a programot. Saint-Saëns és Britten kiesett, Csajkovszkij és Richard Strauss mellé harmadiknak, szünet utáni műsorszámként bekerült a programba Dvořák *Újvilág-szimfóniája*, egy szimfonikus sláger, amelyet mindenki szeret – és van is miért szeretni.

Igen ám, csak hogy így az eredeti koncepció felborult, hiszen az *Újvilág-szimfóniában* se nagy szerelem, se magányos hős nincs (hacsak nem képzelünk a zenébe egy *lonesome cowboyt*), kakukktojás került a fészekbe, a hangverseny koncepcionálisan lesántult, mert a meghirdetett eredeti szlogenhez a három közül csak két mű alkalmazkodik. A véletlen azonban gyakran segít: felkínálkozott egy új szempont, amelyet a koncert címe ugyan nem tartalmazott, de az érzékeny és tájékozódni nem rest zenehallgató figyelembe vehet és elgondolkozhat rajta. Csajkovszkij a *Rómeó*

és *Júlia* nyitányfantáziát 1880-ban komponálta, Dvořák az *Újvilág-szimfóniát* 1893-ban, Richard Strauss pedig a *Don Quixotét* 1897-ben. Vagyis mindhárom mű a 19. század utolsó két évtizedében, egy meglehetősen szűk periódusban keletkezett: nagyjából egyivásúak. A három darabot meghallgatva eltöprenghetünk, milyen közös és milyen eltérő tulajdonságaik vannak e műveknek, hogyan viszonyulnak korukhoz, milyen stílus vagy stílusok kereteibe illeszthetők.

A legutolsó kérdésre nyilván sokan gondolkodás nélkül rávágnák a választ: ezek késő romantikus zenék. A három közül kettő valóban az: Csajkovszkij nyitányfantáziája és Dvořák szimfóniája a késő romantikus repertoár jellegzetes képviselője, azzá teszi hangzása, gesztusvilága, teatralitása, kontrasztrendszer. „Színes, széles vásznú” kompozíciók nagy mozdulatokkal, erős hangsúlyokkal, élénk érzelm- és indulatvilággal. Ugyanakkor érdekes módon mindkettőben jelen van a nemzeti hang – sajátos kontextusban. A Shakespeare-rajongó Csajkovszkij *Rómeó és Júliájának* szerelmesei veronaiak, hazájuk Itália, ám a zene nem tartalmaz olaszos vonásokat, ehelyett viszont nemegyszer felfigyelünk kifejezetten szlávos jellegzetességekre, olykor éppen-séggel pravoszláv pszalmódizációra emlékeztető részletekre. Dvořákot Amerikában megismertették az afro-amerikai spirituálék repertoárjából származó melódiákkal, lelkesedett is ezekért, s bár saját nyilatkozata szerint nem használt fel konkrét dalmot, néha hallunk olyasmit, amit egyfajta sajátos „western-pentatóniának” vélhetünk. A végeredmény azonban mégis az, hogy a zene nyugatias ízei mellett itt is erős a szláv

zamat, erősebb, mint Csajkovszkijnál – a cseh zeneszerző Amerikáról ír, de közben fájdalmasan hazavágyik közép-európai otthonába. A Csajkovszkij- és a Dvořák-mű közös élménye tehát, hogy a nyugatias *mainstream* stílusvilágot el-elszínezi a két szerző saját nemzeti zenéjének szláv tónusa.

Strauss műve, a *Don Quixote* éppenséggel felhasználhatna spanyolos melodikát és harmóniákat, ám ilyen törekvésnek e műben sem hallásunk, sem olvasmányélményeink alapján nem találjuk nyomát. Más teszi e nagy terjedelmű, súlyos és ugyanakkor mégis könnyed (mert mindvégig szellemes) kompozíciót érdekessé: az a sajátos stíluskonglomerátum, amely világosan jelzi, hogy ez a mű nem tisztán késő romantikus, noha vannak benne késő romantikus jellegzetességek: jelen van benne az impreszionizmus, vannak expresszív vonásai, s általában a születő modernség gesztusai, színei, dallamai, harmóniai igen jelentős szerepet játszanak a partitúra komplex élményvilágában. Hogy is ne játszanának: 1897, amikor a darab született, nemcsak Brahms halálának éve – ugyanekkor Debussy érett művei közül már seregnyi készen áll, köztük olyan jelentős alkotások, mint az *Egy faun délutánja*, a *Vonósnégyes*, a *Suite bergamasque*. A *Don Quixote* késő romantikus és modern zene egyszerre, sok izgalmas átmeneti színnel-ízzel, igazi századfordulós stíluselegy, melyben nagyon fontos az irónia, a humor. Dvořák a konkrétság szintjén egyáltalán nem ábrázol az *Újvilág-szimfóniában*, csak általánosságban érzékelteti egy általa megismert, földrésznyi ország hangulatát, Csajkovszkij már jóval inkább vállalkozik a zene hangulatfestő, szituációérezkeltető funkciói-

nak kihasználására, Strauss azonban egészen pontosan és részletekbe menően tájékoztatja hallgatóját arról, mikor mit kíván a zene lefesteni a bús képű lovag és fegyverhordozója kalandjaiból, sőt meg is személyesíti a két szereplőt: az előbbit a cselló, az utóbbit a brácsa (no meg a tenortuba és a basszusklarinét) szólói állítják elének.

Mindig öröm olyan produkciókat hallgatni, amelyeknek Kovács János a karmesterük. Ő a magyar dirigensadársadalom egyik legfelkészültebb tagja: tudása kétségbevonhatatlan, ízlése kifogástalan. Mélyen azonosul a művek kottafejeivel és szellemével egyaránt, nagy igényességgel vezeti zenekarát, bármilyen együttes élén lépjen is fel. Ugyanakkor muzsikálását mindig áthatja a humánus, fontosnak tartja és megbecsüli a hangszeres zenész munkáját. Csajkovszkij-vezénylésére feszesség és drámaiság volt jellemző, széles dallamívekkel, lelkesítő fokozásokkal, éles csattanókkal, gazdag érzelm- és indulatvilággal. Történetmesélő muzsikálást hallottunk, amelynek volt súlya, érezhettük a lelkesedést, amellyel a zenekar a karmester keze alatt játszott.

A Strauss-mű ritkán szólal meg, ezért eleve vonzó terep, hiszen a zenekarok mindig örömmel üdvözölnek mindent, ami nem a hétköznapi taposómalom rutinterepe. Ráadásul a *Don Quixote* nemcsak kitáruló zenekari tuttitkat kínál, de finoman áttört kamarazenei részleteket és szólisztikus pillanatok is: ez a három szerkesztésmód folytonosan bújócskázik egymással, igen változatos faktúrákat eredményezve. Feltűnően jó állapotban, szép tónussal, kedvvel, lendülettel muzsikált a Rádiózenekar,

méltón közvetítve a darab összetett hangulatvilágát. A két szólista, Máté Győző és Amirás Árpád nem vendég: az együttes két szólamvezetője. Nemcsak takarékos megoldás „háztájából kigazdálkodni” a szólistákat – akik, talán feltételezhetjük, nem világsztárok gázsijáért muzsikálnak –, hanem nagyon gyümölcsöző zenekar-pedagógiai módszer is, amelyet a Rádiózenekar pár nappal korábban egy Vásáry Tamás vezényelte Mozart-esten is alkalmazott, akkor két szimfonia concertante összesen hat magánszólamát osztva szét a zenekar tagjai között, igen jó eredménnyel. Most is nagyon kellemes pillanatokot szerzett a közönségnek Máté Győző és Amirás Árpád: mindketten tisztán, élettelen, szép hangon, kezdeményezőn muzsikáltak, felnőve a feladathoz.

A műsort záró Dvořák-mű, az *Újvilág-szimfónia* sötét tónusokban gazdag, jelentős sodrású, markáns ritmikájú, sűrű textúrájú előadásban szólalt meg. Figyelemre méltó ereje volt a produkciónak, hatásos volt mindenfajta túlzás és keresettség nélkül. Ez Kovács János muzsikálásának egyik legfőbb hitelesítő tényezője: a zenei magatartásformák minden hátsó szándéktól mentes őszintesége, amelytől a gesztusok spontán módon élni kezdenek. Ez az élet hatotta át a négy tételt, amelyben az interpretációs gesztusok éppoly hitellel érvényesültek, amilyen hitellel fogalmazott partitúrájában a mély, tiszta, igaz és elementáris zenét komponáló Dvořák.

Nagy szerelmek, magányos hősök. A Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának hangversenye. Vezényelt **Kovács János**, közreműködött **Máté Győző** (brácsa), **Amirás Árpád** (celló). Műpa, Bartók Béla Nemzeti Hangversenyterem, 2020. október 1.